

Ірина УШАКОВА

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціології
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВПО ДО УМОВ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена розгляду питань психологічної адаптації студентів, які вимушено переїхали, до умов навчання у закладі вищої освіти. Проаналізовано адаптацію як процес встановлення відповідності, рівноваги між особистістю та соціальним (в нашому випадку, навчальним) середовищем. Доведено, що адаптація є одним з важливих факторів успішності навчальної діяльності студентів. Проведено дослідження рівня адаптації, адаптивності та емоційних станів студентів-переселенців та виявлено їх особливості порівняно з показниками «місцевих» здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: дослідження, адаптація, адаптивність, навчальне середовище, внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Abstract. The article is devoted to the consideration of psychological adaptation of students who have been forcibly relocated to the conditions of study at a higher education institution. Adaptation is analyzed as a process of establishing conformity and balance between the individual and the social (in our case, educational) environment. It has been proven that adaptation is one of the important factors in the success of students' educational activities. A study of the level of adaptation, adaptability and emotional states of immigrant students was conducted and their features compared to the indicators of "local" students of higher education were revealed.

Key words: research, adaptation, adaptability, educational environment, internally displaced persons (IDP)

Постановка проблеми та її актуальність. Війна на території України передбачає особливі контексти задіяння психологічних механізмів адаптації. Психологічно адаптуватися вимушений кожен громадянин України, не є винятком і здобувачі вищої освіти, які мають до того ж проходити адаптацію до закладів вищої освіти. Знання факторів адаптації здобувачів у закладах вищої освіти та можливих заходів впливу на перебіг даного процесу необхідні для прогнозування подальшої навчальної діяльності та формування процедур попереджувальної профілактики та корекції відхилень.

Адаптацію до закладів вищої освіти слід розглядати, як багаторівневий, динамічний процес, що має свою структуру, послідовність та особливості перебігу, пов'язані з певною перебудовою особистості здобувачів вищої освіти у рамках включення їх у нові соціальні ролі, професійну діяльність та дидактичні умови. Саме тому проблема адаптації здобувачів вищої освіти до системи закладів вищої освіти через навчання є однією з цікавих і значущих психологічних проблем. Сьогодні до цього питання додалися ще і психологічні проблеми, пов'язані з вимушеним переміщенням до інших закладів освіти. Від успішності цього процесу залежить, наскільки швидким та ефективним буде входження здобувачів вищої освіти у нове соціальне, навчальне середовище і, у підсумку, успішність навчання в цілому. Це і робить означену проблему актуальною в нинішніх умовах.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Поняття адаптації в психології посідає одне з провідних місць, тому що від її рівня й особливостей значною мірою залежить ефективність як навчальної так і професійної діяльності.

Соціально-психологічну адаптацію, як пишуть дослідники (наприклад, К. Березняк, О. Накорчевська, О. Васильєва) слід розуміти як складний, єдиний процес, що характеризує взаємовідносини людини з природою та соціальним середовищем, соціальною групою. Адаптація розглядається як процес або стан, адекватна продуктивна результативність, а також як співвідношення змін середовища й особистості [1].

З початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України нагальним постало питання забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) необхідними умовами та ресурсами для успішної адаптації в умовах зміни місця проживання та соціального середовища. Емоційний стан постає важливим показником для оцінки успішності цього процесу. Особливості динаміки емоційного стану внутрішньо переміщених осіб розглядається зі сторін вікового та часового факторів. Стан переселенців супроводжувався інтенсивними емоційними переживаннями, станом шоку (пов'язаним з попаданням під обстріли, втратою близьких тощо), найсильнішим стресом, пов'язаним з тривалим перебуванням в умовах, що становлять загрозу життю людини або її близьким [2].

Соціально-психологічна адаптація вимушених переселенців, як пишуть І. Павленко і О. Мазур – це складний двосторонній процес взаємодії, який є складовою міграційного процесу в цілому. Для прогнозування успішності протікання процесу адаптації слід зважати на всі зовнішні і внутрішні чинники, які на нього впливають: від індивідуально-психологічних особливостей особистості до культури та економічної ситуації в новій країні. Крім того, слід враховувати: причини переміщення, наявність/відсутність культурного шоку, отриманих психологічних травм тощо [3].

Соціально-психологічну адаптацію можна визначити як процес встановлення оптимальної відповідності особистості та професійного чи навчального середовища. У випадку адаптації студентів до умов закладів вищої освіти можна говорити про два процеси: адаптація до умов навчального процесу як такого і соціально-психологічна адаптація у навчальній групі (А. Першина). Цією авторкою виокремлено також і систему чинників психологічної адаптації студентів до умов навчання у ЗВО (соціальні та індивідуально-психологічні чинники) [4]. Зазначені чинники можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на процес адаптації студентської молоді

Дослідники також відзначають, що успішна адаптація потребує від людини усвідомлення своєї власної ролі у зміні свого життя та прийняття відповідальності за цей процес. Це можливо, якщо людина розуміє, що є суб'єктом цього процесу та відповідає цілям і завданням нового середовища. Успішність адаптації залежить від психологічного стану людини, її цінностей, мотивації, поведінки та сприйняття громадою. Однак держава також має відігравати не менш важливу роль у забезпеченні успішної адаптації, створюючи для цього необхідні законодавчі механізми. Тому відповідальність за успішність цього процесу лежить на тристоронній взаємодії: ВПО – приймаюча громада – державна політика.

До всіх згаданих вище факторів у студентів додаються ще і труднощі, пов'язані з пристосуванням до умов нового для них навчального закладу (засвоєння норм і правил,

вивчення особливосте взаємодії з викладачами, деканатом та одногрупниками, освоєння нових засобів комунікації (що пов'язано з дистанційною формою навчання), тощо).

Виходячи з такого розуміння адаптації студентів – переселенців було сформульовано **мету** нашої роботи – дослідження особливостей психологічної адаптації студентів ВПО до умов навчання у закладі освіти.

Виклад основного матеріалу. Для цього були використані методика діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда, методика самооцінки адаптивності С. Болтівця та методика самооцінки емоційних станів А. Уессмана і Д. Рікса.

Результати дослідження показали, що дві третини студентів-переселенців мають низький рівень адаптації, що вдвічі більше порівняно з «місцевими» студентами. Це означає, що студенти ВПО мають певні труднощі з адаптацією до нових умов взагалі та умов навчання зокрема.

Всі показники адаптивності (здатність до навчання, психоемоційний статус, адаптація) нижче у ВПО, тоді як клінічний статус навпаки. Ці результати показують, що процес адаптації студентів-переселенців до навчання у ЗВО викликає певні труднощі, пов'язані із пристосуванням до нового колективу та навчального середовища. Новий соціальний статус вимагає від студента усвідомлення себе в новій ролі, прийняття нормативно-правових вимог, норм моралі та культури поведінки. Як показали результати проведеного дослідження, студенти ВПО долають це значно гірше.

Виявлено також наявність зв'язку між вимушеним переселенням та коефіцієнтом адаптивності, що може свідчити, що ВПО можуть мати труднощі в адаптації до нових умов навчання.

У дослідженні було також встановлено, що у студентів-переселенців домінують негативні емоційні стани (втома, пригніченість, безпорадність, загальна негативна оцінка власного емоційного стану), нестача мотивації успіху, боязнь невдач, високий рівень реактивної та особистісної тривожності. Такі стани зазвичай негативно позначаються на активності особистості, відповідно, і на навчальній діяльності та навчальному середовищі вони позначаються негативно.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, психологічну адаптацію до умов навчання у ЗВО слід розуміти як важливу умову особистісного та професійного становлення студента. Саме від неї залежить швидкість та якість оволодіння професійними компетенціями.

Проведене дослідження проблеми адаптації студентів до умов навчання у закладі вищої освіти показало певні особливості цього процесу у ВПО. До них належать дезадаптація, знижений рівень адаптивності, здатності до навчання та психоемоційного статусу, переважання негативних емоційних станів тощо.

Як **перспективу дослідження** ми вбачаємо розширення географії дослідження (проведення його в різних регіонах) та проведення диференціально-діагностичних досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Березяк К., Накорчевська О., Васильєва О. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 10(15). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10\(15\)-401-411](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-401-411).
2. Вашкович В. В. До питання визначення та характеристики внутрішньо переміщених осіб. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (20 квітня 2018 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; за заг. ред. О. Я. Рогача, Я. В. Лазура, М. В. Менджул. Ужгород, 2018. С. 41–44. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/20594>*
3. Павленко І. Ю., Мазур О. В. Психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб: досвід українського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Психологія*. 2021. № 2(50). С. 85–91.
4. Першина А. Адаптація студентів до навчання у вищих навчальних закладах. *Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації*. 2011. № 3. С. 380–384. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/590>